

Náměty aktivit pro rozvoj schopností a dovedností u dětí ve věku 4 až 5 roků

Motorika, grafomotorika, kresba

Tělesné aktivity podporujeme stejně jako v předchozí kapitole Motorika, věk 3 až 4 roky. Obdobně je tomu i v oblasti jemné motoriky. Zařazujeme činnosti uváděné v předchozí kapitole, pracujeme však již s menšími díly stavebnic, menšími korálky apod. **K aktivitám zaměřeným na rozvoj jemné motoriky** přidáváme další činnosti:

- společenské hry – člověče, nezlob se, kuželky, lota
- skládání tvarů a figur z tyčinek, párátek, krátkých špejlí, slámek – buď podle předlohy, nebo samostatné vymyšlení tvarů. Dítě může pro obměnu vymyslet tvar jako vzor pro skládání dospělého, zapojíme střídání rolí. Figury můžeme zkoušet skládat z geometrických tvarů, které jsme si před tím s dítětem vystřihali.
- modelování – z plastelíny, hlíny, těsta a dalších materiálů – hmotu mačkat, uždibovat, slepovat, hloubit v ní různě hluboké otvory, válet váleček, vytvářet krouživý pohyb při modelování koule
- uzlování na šňůrkách – nejprve udělat jeden uzel, posléze určitý počet uzlů
- malování – vodové a temperové barvy, vytváření barevné kompozice
- obtiskování – využití razítek s dětskými motivy
- každodenní činnosti, pomoc v domácnosti – podávání kolíků, příprava ke stolování, míchání, přesypávání
- oblékání panenek, plyšových hraček
- Cvičení s prsty:
 - „hra na klavír“ – tukaní jednotlivými prsty na desku stolu, prsty se libovolně střídají, netukají všechny najednou
 - „psaní na klávesnici“ – prsty se kromě vodorovného pohybu pohybují nahoru a dolů
 - „solení polévky“ – špetkový úchop, jako když solíme (vhodné dát i skutečnou misku se solí)
 - otevírání zavřené dlaně postupně po jednom prstu

Tato cvičení je vhodné doprovázet říkankami.

Kreslení – většina dětí ráda kreslí, přibývá různorodost námětů. Jestliže po čtvrtém roce dítě kreslení nevyhledává, je vhodné mu ve zvýšené míře a pravidelně nabízet činnosti rozvíjející hruhou a jemnou motoriku. U těchto činností je třeba s dítětem být, dávat mu podporu, napomáhat mu především naší přítomností, spoluúčastí, pojmenováváním činností, oceňováním i dílčích výsledků. Motivovat dítě ke kresbě, nabízet pracovní listy se základními prvky v nejjednodušších variantách. Motivovanost dítěte k činnosti závisí nejen na jeho grafomotorické obratnosti, ale i na stupni obtížnosti požadavků. Jestliže úkol podceňuje schopnosti dítěte, jeho plnění mu nepřináší nové poznání, dítě pak úkol plní spíše mechanicky, nebo ho odmítá. Naopak vysoké nároky, které dítě nemá možnost kvůli stupni rozvoje svých schopností uspokojit, je od činnosti odrazují, upevňují pocit selhání.

Při kreslení sledujeme, vytváříme a podporujeme správné pracovní návyky, včetně držení psacího náčiní. Pokud není navozen správný úchop (špetkový), je zapotřebí s jeho navozením dítěti pomoci.

Zrakové vnímání

Čtyřleté dítě by mělo umět samostatně **pojmenovat základní barvy**. Pokud má potíže s pojmenováním barev, je vhodné vrátit se k přiřazování barev (přiřazení dvou nebo více předmětů stejné barvy k sobě) a vyhledávání požadované barvy – upevnění pasivní znalosti barev. Pokud dítě zvládá určení základních barev, můžeme přiřazovat další barvy – oranžovou, fialovou...

Odlišení figury a pozadí – po čtvrtém roce má dítě větší zkušenosti s pozorováním předmětů, ale i se symboly v podobě obrázků. Většina dětí vyhledává obrázkové knihy, orientuje se v namalovaných obrázcích. Stále však platí jako u dětí mladšího věku, že přemíra podnětů – jak na obrázcích, tak i v hračkách, v prostředí, ve kterém žije – je zahlcuje. Rozhodně zde neplatí čím více hraček, výzdoby, tím lépe. Tato přemíra může dítěti bránit soustředit se, fixovat a prozkoumávat jednotlivé objekty, může ho činit roztržitým, zmateným.

Vhodné činnosti zaměřené na odlišení figury a pozadí ve věku 4 až 5 roků:

- prohlížení obrázkových knížek, vyhledávání a pojmenování jednotlivých objektů, můžeme se již zaměřovat na menší objekty, vybírat členitější obrázky
- vyhledávání objektů podle vzoru. Dítěti můžeme hledaný objekt předkládat i v jiné velikosti, v jiném postavení (obtížnější varianty jako u obrázku Z6)
- vyhledávání částečně ukrytých objektů v obrázcích
- práce s pracovními listy, kde se dva pro dítě známé objekty překrývají

V oblasti **zrakového rozlišování** odliší méně rozdílné obrázky v řadě, pozná lišící se obrázky v nápadnějším detailu, v horno-dolním postavení (horizontální poloha).

Vhodné činnosti k rozvíjení zrakového rozlišování ve věku 4 až 5 roků:

- při práci se stavebnicemi vyhledávání dílů, které se liší méně zřetelnými prvky
- vkládání tvarů do shodných otvorů, postupné zmenšování tvarů
- práce s mozaikami, vyhledávání a vkládání shodných a odlišných dílů
- vyhledávání daných prvků v obrázku
- vyhledávání stejných dvojic – lze využít obrázků pexesa. Dítě má obrázky lícem nahoru a stejné obrázky dává do dvojice; k práci zadáváme větší počet dvojic.
- loto – dítě vyhledává a přiřkládá shodné obrázky na šablonu, domino
- můžeme pracovat i s pracovními listy. Avšak převahu činností v tomto věku stále směřujeme k manipulaci s konkrétními, každodenními předměty, doplňujeme obrázky z dětských knížek. Z listů vybíráme ty, kde dítě vyhledává v řadě stejných prvků jeden odlišný, nebo vyhledává ten, který se liší v horizontální poloze (je vůči ostatním vzhůru nohama).
- podněcovat zájem o vyhledávání rozdílů ve dvojicích obrázků; předkládáme dvojice, kde se prvky výrazněji liší

Uvědomování si **části a celku viděných** objektů (zraková analýza a syntéza) je v tomto věku ovlivněno skutečností, že vnímání dítěte přibližně do věku pěti let se zaměřuje spíše na celek než na detail. Všimáme si však, zda dítě vyhledává stavebnice, jednoduché skládačky, puzzle. Pokud tomu tak není, může to být signál, že se zraková analýza a syntéza rozvíjí pozvolněji. Pak je vhodné vrátit se k činnostem odpovídajícím mladšímu věku, skládat obrázky na předlohu. V případě, že dítě tyto potíže nemá, můžeme zvyšovat počet částí ve skládankách.

Vhodné činnosti zaměřené na rozvoj zrakové analýzy a syntézy ve věku 4 až 5 roků:

- práce se stavebnicemi a kostkami
- skládačky z několika částí - jsou vhodné skládačky, ze kterých mohou být vytvářeny různé objekty, obrazce
- práce s mozaikami – skládání podle předlohy
- skládačky vyrobené z pohlednic, lze zakoupit více pohlednic stejného typu, jednu ponechat jako předlohu a další rozstříhat, postupně počet částí zvyšovat
- skládání puzzlí z několika částí

- skládání obrázků z kostek – je vhodné začínat skládankou z 8 až 12 kostek

Zraková paměť bývá často u dětí tohoto věku rozvíjena hrou pexeso. Zrakovou paměť rozvíjíme však i každodenními činnostmi, když si s dítětem povídáme, co vidělo. Zároveň zaměřujeme pozornost na určité prvky a jevy, spolupodílíme se na rozvoji záměrné paměti.

Vhodné činnosti zaměřené na rozvoj zrakové paměti ve věku 4 až 5 roků:

- povídání si, co dítě vidělo na výletě, v zoo apod.; můžeme se vrátet i k zážitkům starým několik dnů
- povídání si, co dítě vidělo na obrázku
- vybavování si předmětů, které jsme použili při stolování, při hře, při cestě na výlet apod.; všechny tyto činnosti úzce souvisí i s rozvojem řeči
- pexeso
- Kimovy hry – záměrně si zapamatovávat viděné předměty, jejich počet postupně zvyšujeme
- opakování určitých vzorů při řazení – např. při navlékání korálků.

V tomto věku nezařazujeme cvičení zaměřená k rozvoji **očních pohybů**, vedeme dítě k vytváření správných návyků při běžných činnostech, postupujeme stejně jako v předchozí kapitole týkající se mladšího věku.

Vnímání prostoru

Pro vnímání prostoru je velice **důležitý pohyb, hry se stavebnicemi, pojmenovávání prostorových vztahů**. Důležité je dítěti pojmenovávat, co okolo sebe vidí, upozorňovat na objekty, povídat si, kudy jsme šli, co jsme viděli. Zároveň tak můžeme vést dítě k uvědomování si posloupnosti, řazení jednotlivých objektů, pojmenovávat směr umístění.

K prostorové představivosti významnou měrou pomáhají různé skládanky, stavebnice, kostky, mozaiky. Dítě v tomto věku dokáže stavět podle předlohy, objekt prostorově napodobit. Začíná zvládat práci podle jednodušší tištěné předlohy, dokáže postavit méně obtížnou stavbu podle sestaveného vzoru, uplatnit vlastní kreativitu. Výběr stavebnic by neměl být monotematický, je vhodné mít k dispozici více typů stavebnic, mozaiek.

Z pojmů vyznačujících prostorové uspořádání dítě dobře zvládá pojmy nahoře, dole, nízko, vysoko, níže, výše, předložkové vazby na, do, v; upevňují se pojmy vpředu, vzadu, první, poslední, předložkové vazby před, za, nad, pod, vedle, mezi; začínají se budovat pojmy uprostřed, prostřední, předposlední, vlevo, vpravo.

Vhodné činnosti zaměřené na vnímání prostoru ve věku 4 až 5 roků:

- výlety, vycházky, cesty autem, vlakem, povídání si, kudy jsme šli, jeli, co jsme cestou viděli, necháme dítě popisovat cestu, podněcujeme k povídání, pojmenovávání a uplatnění pojmů nahoře, dole, vpředu, vzadu, vpravo, vlevo
- práce se stavebnicemi, kostkami, mozaikami – pokud dítě tyto činnosti nevyhledává, pracovat více s dopomocí dospělého, napomoci mu zažít pocit úspěchu
- rukodělné činnosti – skládání z papíru, „zdobení koláčů“ – nalepování útržků papíru, přírodnin na vystříhané tvary podle vzoru apod.
- oblékání, sebeobsluha – pojmenovávání při oblékání typu: „Teď pravou botu... Prostrčíme levou ruku...“
- pomoc v domácnosti při každodenních činnostech: „Jablka uklidíme dolů do lednice... Vpravo dáme nůž, vlevo vidličku...“ Zadáváme však zatím vždy pouze jednu instrukci, jeden pojem.
- hledání cesty v jednoduchých bludištích
- pojmenovávání umístění objektů na obrázcích
- hra na obchod - fronta, řazení (např. řada plyšových hraček): „Kdo stojí první, kdo poslední?“ Obdobně můžeme tyto pojmy procvičovat na parkovišti při pozorování řady aut apod.

- hra s kostkou - ukryjeme kostku nebo jiný malý předmět za zády v dlani, jednu ruku předpažíme dopředu, druhou ruku dáme dozadu a dítě hádá, ve které ruce je schovaná kostka. Dítě však na ruku neukazuje, hádá pouze slovně: vpředu, vzadu. Hráč, který uhádne, dostává kostku. Můžeme přidat i jednodušší variantu, kdy si dítě dá zavřené pěsti ukrývající kostku na sebe na kolena a hádáme, zda je kostka ukryta nahoře nebo dole. Později doplníme o nejobtížnější variantu, kdy ruce s kostkou položíme na kolena a hádáme, zda je kostka vpravo nebo vlevo (hráči však zatím nesmí sedět proti sobě, ale vedle sebe).

Vnímání času

Vytvářet si představu o plynutí času napomáháme dítěti především dodržováním každodenních algoritmů, kdy vnímá, že každá činnost má svůj čas a své místo. Zároveň je vhodné připojovat pojmenovávání části dne, týdne, ročního období. Mezi čtvrtým až pátým rokem dítě nejen charakteristické činnosti pro části dne přiřadí, ale mnohdy začíná i pojmenovávat sled událostí, začíná si více uvědomovat následnost kroků.

Dítě se setkává se členěním času, jehož pomocí si postupně vytváří představu o jeho plynutí. I záměrně vedené činnosti zaměřené na rozvoj vnímání času (jako např. přiřazování charakteristických činností pro úsek dne, týdne, roku) mají velký podíl na vytváření představy trvání časových úseků.

Vnímání časového sledu vytváříme pozorováním a pojmenováváním dějů a činností. Povídky si, co se stalo dříve, co později, co musíme udělat prvně a co posléze. Dítě je si stále jistější s určením, co se stalo dříve, co později. Využíváme vycházek k pozorování přírody, všímání si přírodních dějů; o časových vztazích si povídky nad obrázkovými knihami; necháme dítě zapojit se a pozorovat práci v domácnosti, kde většina činností má svou posloupnost; pojmenováváme postupy a řazení jednotlivých kroků při sebeobsluze.

Vhodné činnosti zaměřené na vnímání plynutí času a časového sledu ve věku 4 až 5 roků:

- vyhledávání činností na obrázcích obvyklých pro ráno, poledne, večer
- vyhledání činností na obrázcích obvyklých pro dopoledne, odpoledne. Dítě musí vycházet ze své zkušenosti, činnosti jsou závislé na jeho režimu dne. Jinak je tomu u dětí, které navštěvují mateřskou školu – v této skupině budou charakteristické činnosti pro dopoledne a odpoledne obdobné, jinak tomu bude u dětí, které jsou s matkou doma.
- pozorování přírody - zvířat, rostlin, pojmenovávání, co se stalo dříve, co později; můžeme přidávat roční období, dítěti děje pojmenovávat („Na jaře rozkvetl strom, později v létě na něm uzrálo ovoce.“)
- řazení obrázků podle časové posloupnosti, vhodné je začínat pouze s dvěma obrázky, pojmenovávání, co se stalo dříve, později
- při sebeobsluze pojmenováváme postupy a řazení jednotlivých kroků, povzbuzujeme dítě k uvědomění si a provedení následného kroku („Co si oblékneš nyní?“)
- necháme dítě pomáhat při domácích pracích, pojmenováváme postupy a řazení jednotlivých kroků

Řeč

Mezi čtvrtým a pátým rokem by dítě mělo mluvit v **rozvinutých větách** a v **souvětcích** (nejen souřadných, ale také podřadných), **skloňovat**, **časovat slovesa**. Obvykle již **užívá všechny druhy slov**. Má natolik **bohatou slovní zásobu**, aby mohlo spontánně komunikovat, vyjadřovat svoje zážitky, pocity, popsat události, vyprávět souvisle podle obrázku. Stále suverénněji nejen chápe, ale také **tvoří nadřazené pojmy a protiklady**. **Zlepšuje se jeho výslovnost**. Případná přetrvávající patlavost (dyslalie) je však ještě stále fyziologická. Nicméně v této době je již užitečné konzultovat s logopedem, zda je vhodné zahájit nápravu výslovnosti nebo ještě dát čas na její přirozené dozrání. U pozvolnějšího vývoje řeči či rozsáhlejší patlavosti je logopedická péče zcela na místě již i dříve.

Vhodné činnosti k rozvíjení řeči ve věku 4 až 5 roků:

- hry se slovy zaměřené na chápání a tvoření nadřazených a podřazených pojmů (hračky, zvířata, ovoce, zelenina, dopravní prostředky, oblečení...)
- hry se slovy zaměřené na tvoření protikladů (malý – velký, větší – menší...)
- hry zaměřené na tvoření zdvojnásobení (dům – domek – domeček)
- hry se slovy zaměřené na stupňování přídavných jmen (malý – menší – nejmenší)
- pojmenování charakteristické barvy (louka – zelená, citron... dítě doplní)
- povídání si o tom, na co máme běžné věci, které nás obklopují
- poznávání a pojmenování vlastností předmětů
- povídání o zvířátkách (charakteristické znaky, kde žijí, jak se jmenují jejich mláďata)
- povídání si o tom, co děláme v jednotlivých částech dne (ráno, dopoledne, v poledne...)
- prohlížení knížek, čtení pohádek a příběhů
- vyprávění podle obrázků
- reprodukování básniček, písniček, rozpočítadel
- procvičování motoriky mluvidel (viz gymnastika mluvidel a dechová cvičení)

Sluchové vnímání

Pro rozvoj sluchového vnímání je nejdůležitější časté povídání s dospělým, vedení k **naslouchání** pohádek, zpívání, říkadla, básničky, rytmická cvičení. Dítě zvládá naslouchat i delší pohádce, příběhu. Důležité je vytvářet prostředí nepřesycené sluchovými podněty.

Cvičíme lokalizaci zvuků a jejich rozlišování (odkud zvuk přichází, co může být zdrojem zvuku). Zaměřujeme se na určení počtu slov ve větě, rozklad slov na slabiky, rýmování. Určit počet slov ve větě nebo slabik ve slově může být pro mnohé děti obtížné. Počet se zpočátku opírá o názor (počítá konkrétní předměty, které vidí, hmatá, někdy s pomocí prstů). Určit počet zvuků může být pro dítě obtížné. Musí zvuky diferencovat, analyzovat, oddělit je od sebe; druhým důvodem je určit počet zvuků pouze se sluchovou oporou (zvuk je pro dítě pomíjivý, není hmatatelný). Dítěti můžeme pomoci několika způsoby. Když počítáme tóny, slova, slabiky může dítě za každou část dát před sebe knoflík, kostku a ty pak spočítat. Při vytleskávání slov po slabikách je tato situace složitější, protože při každém tlesknutí musí knoflík před dítě dávat dospělý. Je možné použít razítek, dětských tiskátek. Dítě místo tleskání razítkuje – samo slovo rytmitizuje a zůstává vizuální záznam, počet obtisků pak již samo spočítá. Dochází tak k propojení sluchového a zrakového vjemu.

Vhodné činnosti zaměřené na rozvoj sluchového vnímání ve věku 4 až 5 roků:

- naslouchání delších pohádek a příběhů
- učení se básniček, písniček
- lokalizace zvuku – dítě sedí uprostřed kruhu se zavázanýma očima. Jedno z dětí zašustí papírem, zazvoní zvonkem, zafuká kostkami. Dítě v kruhu poznává, od kterého kamaráda zvuk přichází.
- hledání schované ozvučené věci (např. budíku)
- naslouchání a rozlišování zvuků z okolí. Můžeme hrát s nasloucháním zvuků z okolí, ale i jako hru: jedno dítě má zavázané oči a ostatní vytvářejí různé zvuky – cinkání, šustění papírem, zamykání...)
- poznávání hudebních nástrojů
- poznávání počtu zvuků - zpočátku hrajeme na hudební nástroj jeden až tři stejně dlouhé a silné tóny, dítě dáva za každý zvuk před sebe kostku
- poznávání počtu slov ve větě – zpočátku volíme krátké věty bez předložek a bez zvrtných zájmen např.: „Maminka peče cukroví.“ Postupně věty prodlužujeme: „Maminka peče vánoční cukroví. Moje maminka peče vánoční cukroví.“ Za každé slovo dá dítě před sebe kostku, knoflík či korálek do mističky.
- rozpočítadla

- rozkládání slov na slabiky, vytleskání, použití razítek (viz výše), postupné označení počtu slabik ve slově
- hledání slov podle počáteční slabiky, hry typu: myslím na den v týdnu, kdy nechodíme do školky a začíná na slabiku so-, která další slova začínají na slabiku so-?
- hledání a vymýšlení rýmů – zpočátku je vhodné používat obrázky s předměty, jejichž názvy se rýmují, dítě buď ze trojice vybírá, které slovo se nerýmuje, později dáme dvě dvojice rýmujících se obrázků, počet dvojic postupně zvyšujeme
- rozlišování slov lišících se hláskou, samohláskou, nejdříve s vizuálním podnětem (dítě vidí obrázek s předmětem), později pouze sluchové rozlišení. Dítě určuje, zda dvojice slov je či není stejná. Vhodné je s obdobnými slovy vytvářet věty, čímž dochází k uvědomění a zpevnění chápání významu a rozlišení slov.
- určování délky zvuku – určování, zda tóny jsou dlouhé, krátké
- určování, zda dvě krátké rytmické struktury jsou shodné

Základní matematické představy

Velice důležitou aktivitou pro vytváření matematických představ zůstává manipulace s předměty spojená s verbálními podněty. Zpravidla má již dítě pasivně (mnohé děti i aktivně) osvojeny pojmy malý, velký; málo, hodně; všechny; krátký, dlouhý; úzký, široký; nízký, vysoký; prázdný, plný; lehký, těžký; stejně; menší, větší; kratší, delší; nižší, vyšší; upevňují se pojmy méně, více; některé, žádné.

Z prostorové orientace procvičujeme pojmy – nahoře, dole, níže, výše, vpředu, vzadu, první poslední; pozvolně před pátým rokem přidáváme pojmy vpravo, vlevo, uprostřed.

Pokud dítě nemá osvojen pojem stejně, můžeme mu pomoci jej vytvářet párovým přiřazováním, vytvářením dvojic – mohou to být talíře a lžičky, bonbony a děti, k řadě několika kostek přiřadit kostky do dvojice, obdoba s jinými hračkami, s obrázky. Při párování je vhodné častěji přiřazovat nestejně objekty, aby si dítě pojem stejně nefixovalo na shodné předměty. Aby dítě chápalo pojmy méně, více, je důležité, aby chápalo pojem stejně. Pojmy méně, více pomáháme vytvářet pomocí párového přiřazování.

Pokračujeme ve třídění prvků. Zůstáváme u konkrétních viditelných a hmatatelných předmětů. Lze využít námětů z kapitoly Základní matematické představy, věk 3 až 4 roky.

K uvědomování si charakteristických společných vlastností můžeme vyhledávat objekty, které patří do souboru: hračky, dopravní prostředky, pečivo, ovoce, zelenina, nádobí, nábytek, hudební nástroje, oblečení, sportovní potřeby, zvířata, stromy, květiny. S jednotlivými soubory je vhodné dále pracovat, třídít je.

Řadíme nejméně tři prvky podle velikosti, budují se pojmy malý, střední, velký; nejmenší, největší. Soustředíme se i na řazení podle dalších kritérií (výšky, délky, množství...) s budováním odpovídajících pojmů.

Řazení podporujeme při hrách, např. při navlékání korálek střídáme vzor, opakujeme uspořádanou skupinu (např. několik pravidelně se střídajících skupin různé barvy, trojice korálek uspořádaná podle velikosti, tvaru), totéž lze využít při stavění se stavebníci, rukodělných činnostech, vymalovávání.

Množství upevňujeme v oboru do pěti. Dítě necháme počítat předměty i vytvářet skupiny s daným počtem předmětů. Využíváme přirozených situací (v domácnosti, při nákupu apod.), her jako je domino, člověče, nezlob se, kuželky.

Z geometrických tvarů dítě pozná kruh, čtverec, začíná poznávat a osvojovat si pojem trojúhelník.

Některé děti začínají rády pracovat s pracovními listy. Můžeme využít publikace Počítání soba Boba 1. a 2. díl (Bednářová, 2006).